

[B] **LIEFDEVOLLE AANDACHT VOOR WAT JE OVERKOMT. “RESTJES, ANATHEMA’S 9” VAN RUDY KOUSBROEK**

Op de begrafenis van Rudy Kousbroek, 10 april 2010, werden verschillende muziekstukken ten gehore gebracht die hij zelf beschreven had in zijn laatste essaybundel *Restjes*, die nauwelijks een paar weken voor zijn dood op 4 april was verschenen. Je zou zonder enige overdrijving kunnen zeggen dat hij ons zo begeleidde naar zijn laatste rustplaats. Hij had vooral beschreven welke uitwerking deze stukken op hem plachten te hebben, en toen zij voor het laatst in zijn bijzijn werden gespeeld, klonk zijn emotionele reactie in principe mee.

Over *The Green Rolling Hills of West Virginia* had hij geschreven: “Al voor de muziek begonnen is ben ik weerloos, klaar om ontroerd te worden, er is geen kruid tegen gewassen.” Naar zijn mening zijn heuvels in vele talen en culturen een symbool van verlangen. Over het lied *Fredmans Epistel No 81* van de Zweedse dichter en componist Carl Michael Bellmann, gezongen door de naar Zweden geëmigreerde Nederlandse bard Cornelis Vreeswijk, schreef hij: “Eerst, een paar maten lang, blijft het ingehouden, maar dan breekt het los en je weet je geen raad: zoveel emotie, zoveel vertwijfeling. Zo’n soort stem heeft ook Vreeswijk in dit lied. Als ik er naar luister stribbel ik eerst even tegen, maar dan ben ik weerloos overgegeven aan dat klimmen en dalen, van hoop naar wanhoop, meegesleept door die stem die het ene moment zacht en vlakbij is, bijna fluisterend, en het volgende weggewaaid met de wind, voorgoed verloren, stervend.” Zo luidt het nauwkeurige verslag van wat deze muziek bij hem opwekt. Evocaties. Ik ken geen schrijver voor wie de psychische, intellectuele en materiële werkelijkheid zozeer een bron van evocaties is. Een typisch Kousbroekwoord, trouwens.

Restjes is het negende deel in de reeks *Anathema’s*, de overkoepelende titel van de essaybundels die Kousbroek vanaf 1969 publiceerde en die meestal niet geconcentreerd zijn rond één thema, maar periodieke verzamelingen vormen van zijn zeer uiteenlopende literaire belangstellingen. Zijn totale oeuvre is omvangrijker en telt meer dan dertig titels. Deze laatste bundel heeft echter alle karakteristieken die men in het werk van Kousbroek kan opmerken.

Rudy Kousbroek heeft altijd veel aandacht besteed aan de herinnering, aan het onherroepelijk verstrijken van de tijd, aan het verlies van de feitelijke beleving, de nostalgie en het terugverlangen naar het verleden en de onvermijdelijke vertekening van het geheugen. Besef van het verstrijken van de tijd brengt ook opmerkzaamheid met zich mee voor wat je meemaakt in het heden, de liefdevolle aandacht voor wat je overkomt. En toch beschermt die concentratie je niet voor verlies. Je merkt immers vaak pas later waarop je had moeten letten, als een minimale aanwijzing daarvoor nog aanwezig is. Maar er zijn ook momenten van geluk, waarop je ineens weer iets te binnen schiet wat je onopgemerkt had laten passeren. Ook de onvermijdelijke vertekening is een boeiend aspect van ons brein. Hoe kun je achterhalen wat typerend is voor een voorbije periode, als je afhankelijk bent van de historische informatie die je toevallig hebt opgeslagen? We zijn het product van ons verleden, maar wie zijn wij als wij het verleden slechts fragmentarisch in beeld kunnen brengen? Het verleden zoals het was, is verloren; blijft over wat nu het verleden is. Ook in deze bundel staan over dit onderwerp weer prachtige stukken, zie *De eeuw van mijn moeder*: “Over heel Nederland bestonden honderden stoombootverbindingen; voor ontelbare mensen moeten dat gewone dagelijkse belevenissen zijn geweest: het wachten op de kade, het aan boord gaan, de geur van de machines, het glimmende koper, het vertreksignaal met de stoomfluit, het rinkelen van de telegraafbel en het bruisen van het boegwater bij het loskomen van de kade. En allerlei gangbare incidenten, het neerhalen van de schoorsteen onder een brug, aanvaringen, kabel in de schroef, ontmoetingen, liefdesverklaringen aan de railing.” Dat laatste detail zul je niet zo snel tegenkomen in het academische werk van een historicus, maar het is onmiskenbaar authentiek.

Kousbroek kan zeer geestig zijn, ook in zaken die hem zeer na aan het hart liggen. De teloorgang van de Indiase maaltijd wordt geïllustreerd aan de kwaliteit van de sperzieboontjes die in restaurants geserveerd worden: “Bijna altijd zijn het van die slappe uiteenvallende dingen uit blik, die er uitzien of ze al eens eerder zijn gegeten”. Een groot polemisch effect wordt ook bereikt door het terloops aanstippen van ongerijmdheden. Waarom houdt de paus een

Rudy Kousbroek (1929-2010).

dankdienst voor de interventie van de Heilige Maagd, die de kogels die op hem werden afgevuurd uit hun baan boog en hem daarmee het leven redde, en niet voor zulke wonderen als de uitvinding van de penicilline, het poliovaccin en de pokkeninenting, die miljoenen mensen het leven hebben gered. Kousbroek heeft geen waardering voor het geloof. Wanneer komt er eens een einde aan de lange traditie van schraalheid en vreugdeloosheid als het om de waardering van erotiek gaat? Het wordt naar zijn mening tijd dat iemand eens onomwonden zegt dat erotiek zowat de enige blik in de hemel is die ons mensen wordt gegund.

En dan is er nog het verwerpelijke van iedere geloofsovertuiging door het onvermijdelijke fanatisme waarmee het wordt gebracht. Toergenjev toonde in zijn romans op subtiele wijze aan dat atheïsme nobeler en eerbiedwaardiger is dan geloof. Het

probleem dat Kousbroek met elke vorm van geloof heeft, is natuurlijk niet dat hij niet ontvankelijk zou zijn voor de raadselachtigheid van ons bestaan. Het probleem is eerder dat de godsdienst ons een dogmatisch antwoord oplegt waar erkenning van machteloosheid eerlijker zou zijn. Al dat pedante vertoon van aanmatigende zekerheden heeft hij in ander verband al eens aangeduid als “niets dan kip en geen kop”.

Restjes is een waardig sluitstuk van een briljante literaire carrière van een groot schrijver.

JAAP VAN HEERDEN

RUDY KOUSBROEK, *Restjes, Anathema's 9*, Augustus, Amsterdam, 2010, 224 p.